

Kielenhuoltoa lukiolaisille

Tarkastelen kirjoituksessani uuden lukion äidinkielen oppikirjojen sisältöä siltä kannalta, minkälaisen kuvan ne antavat lukiolaisille kielenhuollosta. Ilkka Savijärvi on arvioinut Virittäjän viime vuoden neljännessä vihkossa näitä samoja oppikirjoja yleisen kielitiedon näkökulmasta, ja viime vihkossa on Pekka Lehtimäki arvioinut murteiden ja sosiolingvistiikan osuutta. Esiteltävänä ovat seuraavat neljä oppikirjasarjaa:

URHO JOHANSON — LEENA KIRSTINÄ — IRMELI PANHELAINEN — ANNELI VÄHÄPASSI
Kieli ja kirjallisuus (KK). Kirjayhtymä.

KAARINA HUHTINEN — KYLLIKKI KERAVUORI — ANNA-LIISA MÄENPÄÄ — HEIKKI PAUNONEN
Lukion kielentaito (LK). Ota-va.

RIITTA LINKOLA — KIRSTI MÄKINEN — JUHA RIKAMA
Uuden lukion äidinkieli (LÄ). WSOY.

SINIKKA HALME — TUULA KOROLAINEN — HELKA NURMI — KAIJA PARKO — TAISTO RAUMALA — RIITTA UOSUKAINEN
Äidinkielen sampo (ÄS). Weilin & Göös.

Kielenhuollon opetus kytkeytyy kirjoittamisen ja kieliopin opetukseen mutta myös viestinnän perusteiden selvittelyyn. Uudessa lukiossa on kiinnitetty erityistä huomiota monipuolisen kirjoittamisen opettamiseen. Oppimääräsuunnitelman mukaan (s. 21) kirjoittaminen noudattaa lukio-opiskelun alkupuoliskolla kielen-
tehtäviin perustuvaa jäsenystä (kielen

esittävä ja tiedottava funktio, kielen vai-
kuttava funktio sekä kielen ilmaisullinen ja taiteellinen funktio). Jälkipuoliskolla pääpaino on oppilaiden itsenäisen kirjoitustavan kehittämisessä ja päättökirjoitukseen tähtäävässä harjoittelussa. Käytännössä ilmeisesti opettajat harjoittavat päättökokeen tyyppistä (siis ylioppilasaineen) kirjoittamista koko lukion ajan ja sen ohessa eri määrin muuntyyppistä kirjoittamista. Opettajien sekä oppilaiden työtaakka tuntuu lisääntyneen.

Kielenhuollon opetus keskittyy oppimääräsuunnitelman mukaan toiseen ja kuudenteen kurssiin kaikissa oppikirjasarjoissa. Toisen kurssin oppisisällöksi on kielen opetuksessa esitetty seuraavat: puhutun ja kirjoitetun kielen ominaisuuksia; kieliopin keskeisten asioiden kertausta tarpeen mukaan; lauseen rakenteen erittelyä; sanaluokkien tarkastelua tekstin rakenteen ja tyylin kannalta; kielenhuoltoa asiatyylisen esityksen kannalta ja oppilaiden tarpeiden mukaan. Kuudennella kurssilla kielen opetuksessa tarkastellaan kokoavasti kielentutkimuksen näkökulmia sekä kielen ja ajattelun yhteyksiä, vertaillaan kieliä sekä selvitetään kielenhuollon perusteita. Kirjat poikkeavat melkoisesti toisistaan, olipa kyseessä asioiden esittämistapa ja -järjestys tai käsiteltävien asioiden valinta.

Kielenhuollon periaatteista

Kaikissa kirjasarjoissa on jonkinlainen yleisesitys kielenhuoltomme periaatteista. Monipuolisimmin ja havainnollisimmin

periaatteita on käsitelty LK:ssa ja LÄ:ssä. LK:ssa on toisessa kurssissa luku »Kielenhuollon periaatteita», jossa esitetään, että lakisääteinen virallinen vastuu suomen kielen huollosta on kielitoimistolla, jonka tukena on kielilautakunta (oik. suomen kielen lautakunta). Epävirallisesti kielenkäytön mallia luovat mm. kustantajat, joukkoviestimet, kielentarkistajat, kielenhuollosta kiinnostuneet lingvistit ja muut kirjoittajat ja puhujat. LK:ssa todetaankin, että jokainen kieliyhteisömme jäsen on vastuussa siitä, mihin suuntaan yhteinen viestintävälineemme kehittyy. Kielenhuolto määritellään toiminnaksi, jossa seurataan ja ohjaillaan kielen kokonaiskehitystä. Kielenhuollon pääkohteeksi ilmoitetaan kirjakieli, sen tyyli, sanasto ja rakenne sekä »oikeinkirjoitus ja väli-merkkien käyttö» (molemmat kai ovat oikeinkirjoitusta). Toisaalta todetaan aiheellisesti, että keskustelu puhekielen normeista on tullut ajankohtaiseksi.

Näitä toisen kurssin asioita syvennetään kuudenteen kurssiin kuuluvassa jaksossa »Tietoisien kielenohjailun perusteita». Tässä luvussa olisi Suomen kielenhuollon historiaa ehkä voinut esittää täsmällisemmin; ovathan kielitoimisto ja kielilautakunta jo miehenikään ehtineitä, ja niillä on pitkät ja kirjavat esivaiheet. Mustavalkoasetelmaa on syystä vältetty viitattaessa kielinormien suhteellisuuteen; koko normiajattelun väistymistä olisi voinut korostaa ehkä vielä selvemmin. Kielenohjailun ihanteita (mm. ymmärrettävyys, taloudellisuus, kauneus, aitosuomalaisuus, kansainvälisyys, johdonmukaisuus tai vakiintuneisuus) valittaessa valaistaan hyvin makukysymysten ratkaisevaa merkitystä. Nykyisiksi ihanteiksi mainitaan hieman yllättävästi niukat ja pelkistyneet ilmaisut. Ymmärrettävyyttä korostettaessa ehkä sopivampia ihanteita olisivat tiiviys ja tarkoituksenmukaisuus (tai taloudellisuus).

Jo toisen kurssin esittelyssä LK:n tekijät korostavat, että kielenhuoltojakson yhteydessä oppilaiden tulisi harjaantua näkemään omassa kielenkäytössään ne valintatilanteet, joissa ulkopuolinen apu

on tarpeen. Aiheellisesti on myös kehoitettu oppilaita hakemaan (itsenäisesti) ohjeita sanakirjoista ja kielioppaista, joiden pitäisi olla luokassa saatavilla.

LÄ:ssä yleiskielen huollon päätavoitteina on mainittu selkeys ja tehokkuus, joihin pyrittäessä korostetaan seuraavia näkökohtia: suomalaisuus, kielelliset traditiot, puhe- ja kirjakielen suhde, lyhyys ja nasevuus sekä täsmällisyys, yksiselitteisyys. Kutakin näkökohtaa selvitetään valaisevasti; teksti vaikuttaa niin laaditulta, että lukiolaiset pystyvät varmasti lukemaan sitä ilman opettajan selitystäkin. Toisen kurssin kielenhuoltojaksoon on LÄ:ssä liitetty kieliopin kertausta, joka tekijöiden mukaan on tarpeen sekä vieraiden kielten että erinäisten kielenhuoltoasioiden oppimiseksi.

Kielitoimisto ja suomen kielen lautakunta tulevat LÄ:ssä puheeksi jo toisella kurssilla, mutta niiden historia esitetään seitsemännen kurssin jaksossa »Suomen kirjakielen synty ja historia». Kielitoimiston ja kielilautakunnan historia olisi kannattanut sisällyttää jo toiseen kurssiin, sillä tietoja on hankala etsiä ilman mitään otsikkoa nykyisestä paikastaan kappaleen »Muoto- ja lauseopillisia muutoksia» lopusta.

Kuudennen kurssin kielenhuoltojakso on LÄ:ssä esitetty myös viidennen kurssin liitteenä, jotta oppilailla olisi kaikkina lukuvuosina käytössään ja tukenaan kielenhuolto-ohjeisto. Tähän jaksoon kuuluu dosentti Matti Leiwon kirjoitus kielen normeista. Leiwo ottaa puheeksi mm. sen, ettei kieliopillisia normeja ole aina helppo erottaa sosiaalisista normeista sekä sen, että kielen säännöt eivät ole luonnonlakien kaltaisia. Standardikielen normeja Leiwo luonnehtii mm. kieliopillisiksi, ja niiden hän sanoo perustuvan kielen selvyyteen. Leiwo korostaa myös kielellistä suvaitsevuuutta: »Liiallinen normitietoisuus johtaa helposti siihen, että sanoman sijasta teemme päätelmiä välineestä: puhujan murteesta, kielivirheistä tai puhevioista. -- Demokratiassa on tärkeä kuulla erityisesti niitä, joilla on vaikeuksia saada sanomansa kuuluville,

joilta puuttuvat viestintäkeinot ja jotka eivät ole tottuneet muotoilemaan ja muokkaamaan sanomaansa julkisesti.» Puheeksi olisi voinut ottaa myös asian käänteispuolen: kirjoittajien ja puhujien olisi aihetta kartuttaa viestintäkeinojaan ja muotoilla ja muokata sanomansa, niin että se on laajojen vastaanottajapiirien omaksuttavissa. Silloin vasta kielellisen demokratian kokonaisuus toteutuu.

KK:ssa toisen kurssin jakso »Kielen tarkkailua ja huoltoa» nivoutuu kiinteästi kirjoittamisen opetukseen: »Asia on ilmaistava sellaisin lausein ja sanoin, jotka soveltuvat vastaanottajan tietoihin ja ymmärrykseen. Kielenhuollon tavoite on ymmärrettävyys; kieltä tarkkaillaan siksi, että sanoma saataisiin paremmin perille.» Toiseen kurssiin kuuluu myös jakso »Oikeakielisyttä». Sen alkupuolen mukaan oikeakielisyyskäytänteitä on noudatettava sen takia, että lukijalle halutaan välittää tekstin sanoma mahdollisimman täsmällisesti. Tekijät suhtautuvat mielestäni yllättävästi suomalaisiin lukijoihin toteamalla yksioikoisesti, etteivät nämä ota vakavasti tekstejä, joissa isot ja pienet alkukirjaimet ja pilkut eivät ole paikoillaan. Kuudennen kurssin kielenhuoltajaksossa puolestaan väitetään, että on ihmisiä, jotka tekstin luettuaan muistavat, kuinka monta välimerkki- ja yhdysanavirhettä siinä oli, mutta eivät ollenkaan sitä, mitä tekstissä sanottiin. Ei kai tässä säikytellä lukiolaisia YTL:n sensoreista?

Laajemmin kielenhuollon periaatteita on KK:ssa selvitetty kuudennessa kurssissa. Jakson alussa on Esko Koivusalon kiintoisa ja hyödyllinen kirjoitus »Kieliasiaa». Olisi ollut paikallaan mainita artikkelin lähde (Suomen Lehdistö 3/1983). Kielenhuollon järjestämistä Suomessa selvitetään niukasti, esimerkiksi kielitoimiston ja suomen kielen lautakunnan iästä ei ole mainintaa. Tekstistä voi jopa saada käsityksen, jonka mukaan kielitoimiston työ olisi alkanut Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen perustamisesta. Kielenkäyttöä normitetaan KK:n mukaan seuraavilla kolmella tasolla: 1. mitä voi —

saa — pitää ilmaista, 2. miten voi — saa — pitää ilmaista ja 3. milloin voi — saa — pitää ilmaista 1. kohdan mukainen sanoma 2. kohdan suosittelemalla tavalla. Ilman opettajan valaisua lukiolaiset tuskin saavat selville, mitä kielenkäytön normituksella tarkoitetaan. Normien perusteiksi esitetään mm. suomalaisuus, kielelliseen perinteeseen tai auktoriteetteihin nojautuminen, taloudellisuus, selkeys, tarkoituksenmukaisuus, ymmärrettävyys, yksiselitteisyys, johdonmukaisuus, säännöllisyys, lyhyys, sopivuus ja kauneus. Kutakin perustetta kuvataan lyhyesti. Esimerkkien valinnassa olisi kannattanut olla paikoin tarkempi. Esimerkiksi käsiteltäessä suomalaisuuden periaatetta sanaston huollon yhteydessä todetaan, että joskus on riittänyt, että vieras sana on muutettu kirjoitukseltaan ja ääntämykseltään suomalaiseksi, ja esimerkkeinä ovat mm. *grape* > *greippi* ja *tape* > *teippi*; näissä sanoissahan on huomattava alkuperäkielen ja suomalaisen vastineen merkityksen eroavuus. Sitä paitsi *teippi* on tullut kieleen itsestään ilman kielenhuoltajien myötävaikutusta. *Greippiä* ehdotti Suomen Akatemian kielilautakunta 1960-luvun alussa. Sanaston herkkyyttä kehitykselle on korostettu KK:ssa aiheellisesti.

ÄS:ssä lähdetään siitä, että koska kieli muuttuu jatkuvasti, on sopimuksia, kielen sääntöjä ja sanastoa, ajoin tarkistettava ja korjattava. Kielenhuollon tavoitteeksi ÄS esittää toisella kurssilla seuraavan: »Kielenhuollolla ja ohjailulla ei missään tapauksessa pyritä kaventamaan kielenkäytön kenttää, vaan tavoitteena on edistää kielenkäyttäjille yhteisen yleiskielen viestivyyttä.» Kuudennella kurssilla puolestaan todetaan, että kielenhuollon tehtävänä on muutosten seuraaminen, normittaminen ja julkistaminen. Kielitoimiston ja suomen kielen lautakunnan esittelyn yhteydessä on turhaan esitetty koko Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen organisaatiokaavio. Nimitoimiston mainitseminen sen sijaan on hyödyllistä; muissa kirjasarjoissa puhutaan huomatakseni vain kielitoimistosta. Ha-

vainnollinen graafinen kuva kielitoimiston puhelinneuvonnan soittojen lisääntymisestä päättyy valitettavasti vuoteen 1979 (käsilläni olleen 3. painoksen painovuosi on 1984). Epätarkasti on puolestaan ilmaistu se, että Nykysuomen sanakirja olisi kielitoimiston tekemä. ÄS:ssa sanakirjoja on havainnollistettu ottamalla mukaan kuvia niiden sivuista. Uudissanasto 80:tä luontevampi rinnastuskohde Lönnotin sanakirjalle olisi ollut kuva Nykysuomen sanakirjan sivusta; teksti ja kuvitus tukisivat tällöin toisiaan.

Kuudennen kurssin kielenhuoltojakso on ÄS:ssa yhdistetty suomen kielen rakennepiirteiden käsittelyyn. Kielenhuollon tavoitteeksi esitetään kielenkäytön tarkkuus, taloudellisuus ja puhtaus. Toisaalta kuvattaessa nykysuomea (7. kurssissa) todetaan, että kielen ohjailulla pyritään mm. lyhyteen ja tiiviiseen. Kielenhuollon tasoja luonnehdittaessa sanaston kielenhuollosta käytetään outoa käsitettä semanttinen kielenohjailu (ts. sanojen merkitysten täsmäntäminen).

Seuraavaksi esittelen eräiden keskeisten kielenhuollon asioiden käsittelyä oppikirjoissa. Sivuutan tyyliopin ja viestinnän jaksot esittelyssäni, vaikka ne kuuluisivatkin aiheeseen.

Oikeinkirjoitus

Peruskoulun oppikirjoissa kielenkäytön ohjaus keskittyy oikeinkirjoituskäytänteiden opettamiseen (ks. Paula Sajavaaran arviointia Vir. 4/1981). Myös lukion kaikissa kirjasarjoissa on esitetty keskeiset oikeinkirjoitusasiat: ääntämyksen ja kirjoituksen erot, yhdyssanat, vierassanat, lyhenteet, numeroilmaukset sekä välimerkit. Lisäksi muissa paitsi LK:ssa on esitys ison ja pienen alkukirjaimen käytöstä. Turhien virheiden karsimiseksi on varmasti syytä kerrata tärkeimmät oikeinkirjoitusohjeet ensimmäisenä lukiovuonna. Kukin oppilas voisi saada havainnollista ohjausta omakohtaisen kertauksen tarpeellisuudesta ensimmäisen lukiovuoden alkupuolella järjestettävästä diagnostisesta kokeesta; kirjoissakin korostetaan

kertauksen yksilöllistä tarvetta. Tällä perusteella tuntuu oudolta, että KK:n tekijät ovat sijoittaneet oikeinkirjoituskäytänteiden pääesittelyn vasta 6. kurssiin.

Seuraavassa lyhyesti keskeisten oikeinkirjoituskäytänteiden esittämisestä eri kirjoissa.

Yhdyssanojen oikeinkirjoituksessa KK:n, LÄ:n ja ÄS:n esitykset ovat toistensa kaltaisia. LK:ssa on suppeammat mutta kylläkin selkeät ohjeet; mm. yhdysmerkin käyttöä ja paikannimien yhteen tai erilleen kirjoittamista ei käsitellä. ÄS on ainoa, joka huomauttaa suomen ja englannin erilaisuudesta yhdyssanojen ja sanaliittojen käytössä. KK:n 6. kurssin yhdyssanaesittelyä haittaa taittovirhe, jolla on sekoitettu yhdyssana- ja alkukirjainesitykset.

Vierassanojen kirjoitussäännöt toistuvat samankaltaisina eri kirjoissa; KK:ssa ohjeet ovat suppeimmat, ÄS:ssa laajimmat. KK:ssa ei käsitellä lainkaan päätteen liittämistä vieraisiin nimiin. LK:ssa puolestaan esitetään omaperäisesti, että ohjeiden mukaisen päätteen liittämistavan ohella sellaisissa tapauksissa kuin *Bordeaux'hon* voi päätteen liittää myös suomalaisittain, siis *Bordeauxiin*, jos on epävarma ääntöasusta. Perusteluksi esitetään, että lehdissäkin menetellään usein näin.

Täydellisin ja ehkä turhankin perusteellinen mutta myös havainnollinen esitys lyhenteistä ja numeroilmauksista on LÄ:ssä. On varmasti paikallaan huomauttaa lukiolaisille lyhennekielen suuresta suosiosta. Puolueiden nimien lyhenteet ovat lukiolaisille hyödyksi, mutta niiden käsittelyn voisi ehkä siirtää historian tunneille. Lipsahdus on jäänyt LÄ:n esitykseen kohdassa, jossa väitetään, että yhdyssanoja lyhennettäessä loppuun ei tule pistettä (LÄ 1 s. 156). LK poikkeaa lyhenteiden käsittelyssä muista kirjoista siinä, että lyhenteet esitetään Vesikansan (Lyhenteet, Nykysuomen oppaita 3) ehdottaman luokittelun mukaisesti.

LK:ssa ison ja pienen alkukirjaimen käyttöä on käsitelty 2. kurssilla sanaluokkien yhteydessä. Muissa kirjoissa asia on otettu puheeksi muiden oikeinkir-

joitusohjeiden yhteydessä. Hyödyllisin esitys on LÄ:ssä. ÄS sivuuttaa mielestäni turhaan hankalat tapaukset. KK:n alkukirjaimen käytön esityksestä 2. kurssin jakso sopisi paremmin peruskouluun, koska proprin ja appellatiivin erottaminen pitäisi hallita pääpiirtein jo lukioon tullessa. Mistä on KK:n kirjoittajien ajatus, että *ATK-aika* olisi propri mutta *tietokoneaika* appellatiivi? KK:n 6. kurssin yhteydessä on turhaan toistettu 2. kurssin esitys; olisi varmasti riittänyt, jos olisi kiinnitetty huomiota ongelmallisiin tapauksiin (esim. paikannimet, moniosaiset propriit, virastojen ja laitosten nimet). Puolueiden nimien oikeinkirjoituksesta on LÄ:ssä, KK:ssa ja ÄS:ssa jäänyt korostamatta se, että isokirjaimiset rekisteröidyt nimet kuuluvat virallisiin yhteyksiin, tavallisessa tekstissä sen sijaan käytetään sellaisia ilmauksia kuin *kokoomus (puolue)* pro *Kansallinen Kokoomus* tai *kristillinen liitto* pro *Suomen Kristillinen Liitto*. — Detaljina mainittakoon, että muissa paitsi LÄ:ssä on kirjoitettu ohjeiden vastaisesti »Yhdistyneet Kansakunnat».

Käytäessä läpi välimerkkiohjeita lukioalaisten kanssa on varmasti hyödyksi, jos he joutuvat harjoituksissa itse välimerkitämään toisten kirjoittamia tekstejä. Samassa luokassa tulee esiin erilaisia tekstin hahmotuksia, ja epäuskoisetkin oppilaat huomaavat, etteivät välimerkkiohjeet ole vain abiturienttien ja muidenkin kirjoittajien kiusaksi laadittuja. Oppikirjoissa on ilahduttavasti jo valmiita harjoituksia. Kaikissa kirjoissa annetaan ohjeita pilkun, kaksoispisteen, ajatusviivan ja puolipisteen käytöstä, ja LÄ:ssä on lisäksi ohjeet sulkeiden ja lainausmerkkien käytöstä. Yhdysmerkin käyttö on selitetty yhdysanojen yhteydessä. Kaikissa kirjoissa välimerkkiohjeiden esitys on jollakin tavalla yhteydessä lauseopin seikkojen esittämiseen; selvimmin näin on LÄ:ssä ja LK:ssa. Puolipisteeseen suhtaudutaan kirjoissa kunnioittavasti, ehkä kokemuksesta. Olen ainakin itse joskus kaipaillut vähän runsaampaa puolipisteen käyttöä ylioppilasaineissa. Esimerkkejä sen liika-

käytöstäkin on kyllä.

Lienee käynyt ilmi, että uuden lukion äidinkielen oppikirjoissa on runsas anti oikeinkirjoitusohjeita ja -normeja. Ohjeiden sijoittuminen lukioajan alkuun ei ole toteutunut kaikissa kirjoissa. Kaikkiaan oikeinkirjoitusnormit ovat lukiossa osin peruskoulutietojen kertausta, osin täydennystä. Kielenhuollon yleisesittelyssä on korostettu, että oppilaiden olisi saatava harjoituksissa tarkistaa ohjeita kielenkäytön ohjekirjoista. Eri oikeinkirjoitusnormeja esiteltäessä olisi tällöin ollut hyvä mainita Kielikellon erikoisnumerot, joissa on käsitelty kyseisiä asioita; LK:ssa on tehtykin näin parissa kohdassa. Kielikellon käyttöön totumisesta on hyötyä myöhempien kirjoitustehtävien yhteydessä, ja toivottavasti se ohjaa laajempienkin kielioppaiden pariin.

Sanaoppi ja taivutusoppi

Oppimääräsuunnitelmassa 2. kurssin oppisisältönä on mm. »sanaluokkien tarkastelua tekstin rakenteen ja tyylin kannalta». Laajin tällainen esitys on LK:ssa. KK:ssa sanaluokkien käyttökelpoisuutta tekstin laadinnassa havainnollistetaan kokeella, jossa pitää kuvailla appelsiinin näköä, kokoa ja makua 20 sanalla, niin että eri kerralla valitaan tekstiin mahdollisimman paljon substantiiveja, sitten adjektiiveja jne. Esimerkit ovat hauskoja, mutta monet lukiolaiset jäänevät kaipaamaan täsmällisempää kokeen kommentointia.

Kaikkiaan sanastoasioita käsitellään oppikirjoissa varsin niukasti. LK:n edellä puheena ollut jakso »Sanaluokat kielenhuollon näkökulmasta» (2. kurssilla) on monipuolinen ja havainnollinen. Vastavaanlaisia kokonaisesityksiä saisi olla tarjolla enemmänkin, sillä yksityiskohtien erillisesitykset unohtuvat helposti. Detaljeina on LÄ:ssä ja KK:ssa otettu käsiteltäväksi mm. sanaston svetisimejä ja muoti-ilmauksia. LÄ:ssä sanastolle on uhrattu enemmän sivuja kuin muissa kirjoissa; mukaan on mahtunut mm. uudissanojen suosittujen johdostyyppien luet-

telo (-e, -in, -ri, -ile-, -oi- ~ -öi-, -utu- ~ -yty -johdokset). Kielen kuvailmaukset otetaan puheeksi eri kirjoissa; LÄ:n 8. kurssin esitys poikkeaa edukseen selkeyttään. Ylioppilaslaineista taas saa käsityksen, että ainakin osa abiturienteista kaipaavat todella ohjausta kielikuvien käytössä.

Vaikka monet kirjat esittävät tiivyyden ja taloudellisuuden yhdeksi nykykielen huollon perusperiaatteiksi, vain LÄ:ssä on käsitelty sanaston tiivistystä vähän laajemmin. Sanasemantiikka on jäänyt yli-päättään oppikirjoissa varsin vähiin paitsi eri tyyllilajien käsittelyn yhteydessä. Tekstin viestivyyden kannalta tarkka huolenpito sanojen merkityksistä on tuiki tärkeää. Hyväksi avuksi sanastopulmissa sekä oppilaille että opettajille on Nyky-suomen sanakirjan ohella Terho Itkosen Kielioppaan laaja sanahakemisto, jossa on esimerkein valaistuna paljon myös sellaista asiatyylin uudissanastoa, jota ei ole Uudissanasto 80 -kirjassa.

Taivutusopin asioita on kirjoissa jonkin verran kerrattu 2. kurssilla. Kielenhuollon kannalta ongelmallisiin passiivin muotoihin on kaikissa kirjoissa puututtu. Myös komparaatiota on selvitelty eri kirjoissa. ÄS ottaa turhana detaljina ja lisäksi hyvin summittaisesti puheeksi *ti* ~ *si* -vaihtelun imperfektissä.

Jotta sanastosta jäisi lukiolaisille jonkinlainen kokonaiskuva, pitäisi oppikirjoihin sisällyttää edes lyhyehkö yleiskatsaus suomen kielen sananmuodostukseen. Johtamista on kouluopetuksessa käsitelty vanhastaan niukasti — mielestäni perusteettomasti. Itse asiassa ei ole edetty Cannelinin kirjoituksen »Sanansyntyopin asema äidinkielen opetuksessa» (Vir. 1931) päivistä! Yhdyssanojen muodostamispulmat on esitelty yleensä enimmäkseen oikeinkirjoitusongelmina.

Pronominin kuuluvat oikeastaan sekä sanasto- että lauseoppiin. Pronominien viittaussuhteita sekä valintaa (erityisesti *joka* vai *mikä*) on käsitelty kaikissa kirjoissa. LÄ:ssä huomautetaan lisäksi *kumpi*, *kumpikin*, *molemmat* ja *kummatkin* -pronominien käytöstä sekä *sitä*-pronominista predikatiivina.

Lauseoppi

Lauseopin asioiden käsittelyssä LK ja LÄ poikkeavat edukseen muista. LK:n ansiot keskittyvät käsitteiden lauseke, lause ja virke havainnolliseen selvittämiseen sekä sen esittämiseen, miten lauseista syntyy teksti. LÄ puolestaan esittelee muita perusteellisemmin eri lauseenjäsenet ensin kertausenomaisesti 2. kurssilla ja sitten kielenhuollon kannalta 6. kurssilla. Kaikissa kirjoissa korostetaan kyllä virkerakenteen selkeyden merkitystä tekstin ymmärrettävyydelle, mutta KK:ssa ja ÄS:ssä toteutus on jäänyt varsin pinnalliseksi.

Lauseenvastikkeiden pitäisi olla tuttuja jo peruskoulusta, mutta niiden kertaaminen on varmasti paikallaan lukiossa. Vain LÄ:ssä on yhtenäinen esitys lauseenvastikkeista ja niiden ongelmista. ÄS esittelee finaali- ja modaalirakenteen käytön pulmia infinitiivien yhteydessä mainitsematta rakenteiden nimiä. Mielestäni useat oppikirjojen tekijät ovat turhaan karsineet (oppimääräsuunnitelmaa mukailleen) keskeistä lauseopin käsitteistöä. Kielioppaitahan voi käyttää tehokkaasti avuksi vain, jos tietää, mitä ja mistä kohden asioita täytyy etsiä. — ÄS:n lauseopin käsittely sopisi kaikin puolin paremmin peruskoulun puolelle, vaikka eri attribuutilajit esitelläänkin tarkasti. Symmetria liittyy rinnastukseen, mutta 6. kurssiin kuuluvan jakson otsikko »Rinnastus eli symmetria» voi johtaa harhaan.

KK:n lauseopin esitys hajoaa, kun 5. kurssilla käsitellään asioita kirjoittamisen (so. tekstin laadinnan) kannalta ja 6. kurssilla kielenhuollon näkökulmasta. Kaikkiaan KK:n 6. kurssin kieliohjeiden vyörytys voi huolestuttaa lukiolaista ylioppilaskokeen kynnyksellä. Rektiota ei ole huomatakseni käsitelty lainkaan KK:ssa ja ÄS:ssä. Vaikka rektiosäännöistä suuri osa kuuluu intuitiiviseen äidinkielen hallintaan (niin kuin LK:ssa huomautetaan), niin oppilaita kannattaa ohjata tarkkailemaan horjuntatapauksia viivahde- ja selvyysyistä.

Lauseopin osuuteen olisi syytä kaik-

kien kirjojen uusissa painoksissa kiinnittää erityistä huomiota. Ehkä vanhan kieliopin mukaisesta lauseenjäsenittäin ryhmitelystä esityksestä voisi osan palauttaa nykylukiolaisten tietoisuuteen. Nykyinen osin tekstilingvistinen näkökulma on tietysti parannus aiempaan nähden, mutta kokonaisvaikutelma jää hajanaiseksi. Lauseopin keskeisen käsitteistön laajemmasta esittelystä olisivat kai iloisia myös vieraiden kielten opettajat.

Omistusliitteiden viittaussuhteet ovat ainoa asia, jota on käsitelty kaikissa kirjoissa suunnilleen samaan tapaan.

Opettajien hankaluudet

Vaikka oppimääräsuunnitelmassa kielenhuolto on keskitetty lukiossa 2. ja 6. kurssiin, käytännössä kielenhuoltokysymykset tulevat esiin kaiken aikaa, harjoiteltiinpa sitten puhutun tai kirjoitetun kielen taitoja. Jottei opettajan työtaakka paisuisi mahdottomaksi, lukiolaisten tulisi pystyä ratkomaan kielenkäytön ongelmia myös omatoimisesti. Käytettävän oppikirjan pitäisi olla ensimmäinen apuneuvo tässä työssä. LÄ:ssä on eniten tarjolla oppilaille sopivaa, valmista materiaalia; toisaalta yksityiskohtien runsaus voi olla uuvuttava. ÄS:ssä on myös melko paljon aineistoa, mutta osin peruskoulu-
maisesti esitettynä. KK:ssa asiat kasautuvat liiaksi 6. kurssiin, niin kuin edellä olen jo todennut; kirjoitusten tarkistuksessa apuna käytettävä virhekortti esitellään kyllä jo 5. kurssissa. LK:n yleisilme on havainnollinen, mutta esimerkkejä saisi olla mielestäni runsaammin, kaikki oppilaat kun eivät vaivaudu hakemaan lisäapua muista lähteistä, vaikka ne olisi jo mainittu omassa oppikirjassa. Lukiolaiset tarvitsisivat sopivan laajan ja sopivan hintaisen kielioppaan, jota he voisivat käyttää kaikissa kirjoitusharjoituksissaan. Käytännöllisintä tietysti olisi, jos jokaisella oppilaalla olisi oma kieliopas käytössään. Viime aikoina on joskus otettu puheeksi myös se, pitäisikö kielioppaan käyttö sallia lukion päättökokeessa. Toistaiseksi meillä ei ole tähän tarkoituk-

seen laajuudeltaan ja hinnaltaan sopivaa kirjaa.

Koska koulun vaihto eri syistä ei ole mitenkään tavatonta nykyisin, on sekä oppilaiden että opettajien kannalta harmillista, että kirjasarjat poikkeavat niin-kin paljon toisistaan. Oppimääräsuunnitelman hengen mukaisesti suuri vastuu kielenhuollon ohjeiden omaksumisesta on lukiolaisilla itsellään, ja opettajalla on lähinnä neuvojan rooli. Oppikirjoissa ei korosteta erityisesti ylioppilasaineeseen valmistautumista — eikä ole syytäkään korostaa. Toivottavasti opettajatkaan eivät vetoa kielenhuollon asioita käsitellessään liiaksi tähän näyttökirjoitukseen, vaikka he ovatkin lujilla.

Kaikista oppikirjoista aktiivinen lukiolainen voi oppia selkeää, tiivistä ja havainnollista kielenkäyttöä. Sitä tulee harjoitella tunnollisesti läpi koko lukion välittämättä oppimääräsuunnitelman kursijaosta. Kuinkahan kauan opettajat ja oppilaat jaksavat toteuttaa nykyistä oppimääräsuunnitelmaa, joka painottuu viimeiseen (muuta vuosia kolme kuukautta lyhyempään!) vuoteen? Päättäjät ja käytäntö eivät näy kohdanneen.

KAINO LAAKSONEN

N